

СЕРІЯ «СОЦІОЛОГІЯ»

УДК 327.8:620.9

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-11\(41\)-4166-4175](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-11(41)-4166-4175)

Кондов Костянтин Володимирович кандидат соціологічних наук, доцент кафедри політології та соціології Факультету суспільно-гуманітарних наук Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0002-4503-4365>

Билан Антон Володимирович магістр II курсу Факультету суспільно-гуманітарних наук Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, м. Київ, <https://orcid.org/0009-0001-4372-4784>

ЕНЕРГЕТИЧНИЙ ФАКТОР ЯК ІНСТРУМЕНТ «ЖОРСТКОЇ» ТА «М'ЯКОЇ»СИЛИ В СУЧАСНІЙ СВІТОВІЙ ПОЛІТИЦІ

Анотація. У статті досліджується роль енергетичного фактора як універсального інструменту політичного впливу в сучасній світовій політиці, що реалізується через механізми «жорсткої» та «м'якої» сили. Автори аналізують еволюцію поняття політичного впливу в контексті трансформації системи міжнародних відносин, підкреслюючи, що енергетика здатна одночасно виступати як засіб примусу (через економічні санкції, енергетичний шанс), так і як ресурс привабливості (економічні інвестиції, технологічні інновації). Вивчається теоретична основа концепції «м'якої сили», запропонованої Джозефом Най, та її сучасне доповнення в концепції «розумної сили», яка інтегрує «жорсткі» та «м'які» інструменти впливу для підвищення ефективності зовнішньої політики. Акцент робиться на аналізі розвитку інструментів м'якої сили у сфері культури, дипломатії, міжнародного співробітництва, а також інноваційних технологій. Особливу увагу приділено ролі недержавних, транснаціональних акторів, які нарівні з державами володіють ресурсами політичного впливу, включаючи енергетичні, інформаційні та технологічні. Енергетичний фактор розглядається як багатовимірний політичний ресурс, що збільшує конкуренцію між глобальними акторами в складних умовах глобалізації. Стаття також аналізує сучасний стан міжнародних енергетичних відносин, зазначаючи також підвищення значення енергетичної безпеки, а також різноманітність форм застосування енергетичних інструментів впливу в умовах

геополітичних конфліктів. Автори роблять висновок, що енергетичний фактор сьогодні є не лише засобом «жорсткої сили», а й ключовим елементом «м'якої сили» та «розумної сили», що формує політичні стратегії та впливає на баланс сил у глобальній політиці. А забезпечення національної економіки енергетичними ресурсами є одним із ключових завдань держави, оскільки воно впливає на національну безпеку та захист інтересів країни на міжнародній арені.

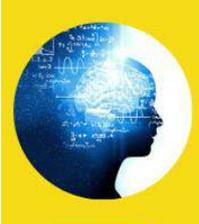
Ключові слова: енергетичний фактор, жорстка сила, м'яка сила, політичний вплив, геополітика, міжнародні відносини, енергетична безпека, розумна сила, Джозеф Най, дипломатія, інновації.

Kondov Kostyantyn Volodymyrovych Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor of the Department of Political Science and Sociology, Faculty of Social Sciences and Humanities, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-4503-4365>

Bylan Anton Volodymyrovych 2nd year master of the Faculty of Social Sciences and Humanities, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, <https://orcid.org/0009-0001-4372-4784>

THE ENERGY FACTOR AS AN INSTRUMENT OF «HARD» AND «SOFT» POWER IN CONTEMPORARY WORLD POLITICS

Abstract. The article examines the role of the energy factor as a universal instrument of political influence in contemporary world politics, implemented through mechanisms of “hard” and “soft” power. The authors analyze the evolution of the concept of political influence in the context of the transformation of the international relations system, emphasizing that energy can simultaneously act as a means of coercion (through economic sanctions, energy leverage) and as a resource of attractiveness (economic investments, technological innovations). The theoretical basis of the concept of “soft power” proposed by Joseph Nye and its modern addition to the concept of “smart power,” which integrates ‘hard’ and “soft” instruments of influence to increase the effectiveness of foreign policy, are studied. The emphasis is on analyzing the development of soft power instruments in the fields of culture, diplomacy, international cooperation, and innovative technologies. Particular attention is paid to the role of non-state, transnational actors who, along with states, possess resources of political influence, including energy, information, and technology. The energy factor is seen as a multidimensional political resource that increases competition between global actors in the complex conditions of globalization. The article also analyzes

the current state of international energy relations, noting the increasing importance of energy security, as well as the variety of ways energy instruments of influence are used in geopolitical conflicts. The authors conclude that the energy factor today is not only a means of “hard power,” but also a key element of “soft power” and “smart power,” shaping political strategies and influencing the balance of power in global politics.

Keywords: energy factor, hard power, soft power, political influence, geopolitics, international relations, energy security, smart power, Joseph Nye, diplomacy, innovation.

Постановка проблеми. Енергетичні ресурси відіграють ключову роль як інструмент політичного впливу в сучасному світі, формуючи геополітичні стратегії та визначаючи баланс сил на міжнародній арені, а енергетична політика ще більше інтегрується з питаннями національної безпеки, економічного розвитку та екологічної стабільності, що робить вивчення ролі енергетичних ресурсів у світовій політиці та на Україну, зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми використання енергетичних ресурсів як інструменту політичного впливу в сучасному світі присвятили свої наукові дослідження численні вітчизняні вчені, зокрема В. Омельченко (Омельченко, 2021), О. Суходоля (Суходоля, 2023) та М. Гончар (Гончар, 2019). Серед зарубіжних дослідників, які аналізують економічні і політичні аспекти застосування енергетичних ресурсів у контексті впливу на глобальні політичні процеси Дж. Най, М. Алатані, Дж. Браун, П. Джеймс, Дж. Маклін, Дж. Мітчел, В. Ноуланд, Ф. Парр, Дж. Пейн, Р. Робертсон, Р. Скотт, Д. Стерн, Ф. Тревіз, Д. Чепмен та інші.

Мета статті: визначити роль енергетичних ресурсів як інструменту політичного впливу в сучасній світовій політиці, механізми їх використання державами та іншими гравцями на міжнародній арені, а також оцінити вплив енергетичних ресурсів на формування зовнішньополітичних стратегій і глобальних геополітичних процесів. Дослідити основні форми і механізми використання енергетичних ресурсів як інструменту політичного впливу на глобальному та регіональному рівнях.

Виклад основного матеріалу. Сучасні процеси, що відбуваються у світі, спричиняють переформатування системи міжнародних відносин, змушуючи науковців замислюватися над концептуалізацією поняття «політичний вплив». Будь-який вплив – це процес, призначений для зміни поведінки, вподобань, позицій, почуттів, емоцій, переконань, а також групових норм, масових настроїв і суспільної свідомості.

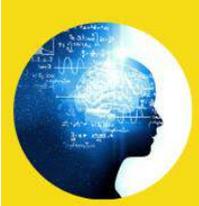

Політичний вплив – один із різновидів соціального впливу, який традиційно розглядається як прояв влади. У міжнародних відносинах поняття «політичний вплив» пов'язане з поняттями «могутність держави» та «сила держави». Вплив на міжнародну арену може здійснюватися за допомогою різних засобів і механізмів, зокрема, шляхом застосування «жорсткої» або «м'якої» сили. При цьому одні й ті самі ресурси, як-от: економічні, людські, комунікативні, можуть виступати як «м'яка», так і «жорстка» сила. Енергетика може служити як засобом примусу (санкції, енергетичний шанс), так і інструментом привабливості (економічні інвестиції, технологічні інновації) (Ноланд, 2018; Єрґін, 2011). Ця двоїстість енергії шукає її політичну цінність у складних умовах глобалізації та збільшує конкуренцію між глобальними країнами.

Сьогодні політичний вплив має не лише держава і міжурядові організації, а й недержавні транснаціональні корпорації з власними ресурсами впливу. Ресурси впливу – це засоби, якими управляє суб'єкт для досягнення політичних цілей. До них належать діяльність політичних інститутів, сукупність відносин, ідей та цінностей політичної культури, а також інструменти й методи впливу. Ресурс забезпечує ефективну здатність ініціювати дії і впливати на процеси, що призвели до бажаного результату. У міжнародних відносинах ресурси політичного впливу виділено на групи – енергетичні, природні, екологічні, військові, інформаційні, науково-технічні тощо.

Поняття «м'яка сила» вперше ввів американський політолог Джозеф Най у 1990-х роках. Він на основі формули оцінювання сукупної державної сили Р.С. Клайна, яка ділить елементи державної міцності на дві групи: матеріальну й духовну, поділив державну силу на «жорстку» та «м'яку». Сама формула звучить так: $P = (C+E+M) \times (S+M)$, що означає «державна сила = (населення й територія + економічна сила + військова сила) помножена на (стратегічний задум + воля до здійснення державної стратегії)» (Nye, 2011).

Вона протиставляється «жорсткій силі», що передбачає використання військової або економічної могутності для досягнення цілей. «М'яка сила» являє собою здатність країни чи організації впливати на інших через ненасильницькі засоби, такі як культура, цінності та політичні ідеї. Вона може доповнювати «жорстку силу», забезпечуючи більшу ефективність зовнішньої політики та формуючи так звану «розумну силу». Основними елементами політики «м'якої сили» є культура, політичні цінності (демократія та права людини тощо), зовнішня політика та міжнародні інституції. В умовах політичної напруги та конфліктів «м'яка сила» може стати важливим інструментом для підтримки миру та стабільності на

міжнародній арені. Оцінка досягнень у сфері «м'якої сили» здійснюється через міжнародні рейтинги та індекси, що являють собою критерії успішності політики «м'якої сили». Дослідження громадської думки, опитування та аналіз медіа-контенту для оцінки іміджу країни являють собою якісні методи вимірювання. Аналіз культурного експорту передбачає оцінку впливу фільмів, музики, літератури та мистецтва на сприйняття країни в світі. На основі дипломатичних ініціатив здійснюється вимірювання ефективності програм, спрямованих на міжнародне співробітництво та культурні обміни, в тому числі із залучення міжнародних НУО. Технологічні інновації змінюють підходи до комунікації та формування м'якої сили. Застосування аналітики великих даних дозволяє виявити тренди у сприйнятті «м'якої сили». Важливим є налагодження зворотного зв'язку: врахування результатів вимірювань при формуванні та корегуванні стратегії держави в сфері «м'якої сили» (Бікір, 2019)

Можна стверджувати, що у світі існує різноманітний досвід застосування «м'якої сили». Певні держави й міждержавні об'єднання, наприклад, такі як Європейський Союз і Франція, успішно використовують потенціал «м'якої сили» для відстоювання своїх політичних позицій. ЄС за допомогою «м'якої сили» зробив привабливою ідею інтеграції європейських країн, а Франція вдало зберігає свою неповторну національну ідентичність і вдало відстоює свої специфічні національні інтереси. Це засвідчує, що «м'яка сила» як інструмент формування державної іміджевої політики має високу ефективність. Зараз уже існує нове поняття «розумна сила», яку теж запровадив Джозеф С. Най (Nye, 2011).

Він розглядає «розумну силу» як: «1) здатність перетворювати ресурси в стратегію, що приводить до бажаних результатів; 2) як синтез двох понять – «жорсткої сили» та «м'якої сили». Науковець обґрунтовує більшу привабливість і переваги фінансування міжнародних організацій та установ, замість вкладання капіталу в боротьбу з тероризмом.

Джозеф С. Най визначає п'ять напрямів розповсюдження «розумної сили»: 1) зміцнення старих політичних міждержавних альянсів і формування нових; пошук партнерів і формування міжнародних інституційних структур різного призначення; 2) глобальний розвиток, який розглядається як надання гуманітарної, медичної, освітньої, економічної й технологічної підтримки найбільш нужденним країнам «третього світу» самостійно та через міжнародні інститути; 3) публічна чи громадська дипломатія, пов'язана з розширенням гуманітарних обмінів; 4) коригування механізмів економічної інтеграції, яке має базуватися на ефективній діяльності міжнародних фінансових установ, орієнтованих на допомогу бідним країнам і заохочення економічного розвитку тих, які активно розвиваються;

5) технології та інновації в контексті забезпечення глобальної енергетичної безпеки (Nye, 2011).

У сучасних умовах гострого сировинного дефіциту, коли жорстка конкуренція за доступ до стратегічних покладів копалин продиктована життєвою необхідністю, значення енергетичного чинника та роль партнерської взаємодії наддержав у реалізації зовнішньополітичних завдань у сфері забезпечення національних інтересів та гарантування глобальної безпеки невіддільно зростають. Нині система міжнародних відносин переживає своєрідну актуалізацію глобалізаційних процесів та зростання взаємозалежності держав різних континентів та регіонів, де на передній план міждержавної взаємодії виходить енергетичний фактор. Поза всіляким сумнівом, визначення статусу світового лідерства та позиціонування країни у ролі наддержави в реаліях нашого часу переважно ґрунтується на оцінці військової могутності та наявності високого інтелектуального потенціалу нації, котрі у свою чергу головним чином базуються на стабільності національної економічної системи, здатної забезпечити високий рівень життя та достатку громадян, а також створити “тверду” потужну платформу для утримання сучасної армії та науково-технічного розвитку суспільства. Тоді, як стратегічно визначальним фактором, що гарантує економічну стабільність та визначає темпи поступального прогресивного розвитку будь-якої держави, нині є енергетичний чинник (Слободян, 2013).

В умовах високотехнологічного розвитку, на тлі постійно зростаючої енергетичної залежності національних економік, різке зменшення обсягів або призупинення поставок енергетичних продуктів до імпортоорієнтованих країн здатне підірвати стабільність сильної держави зсередини, зруйнувавши її економічну міць та спровокувавши потужну соціально-політичну кризу (яскравим прикладом цьому є нафтова криза у Сполучених Штатах у 1973 р.).

В цьому разі саме енергетичний ресурс виступає самостійним чинником, спроможним кардинально впливати на економічну ситуацію та політичний розклад у енергозалежній державі. Таким чином, Сполучені Штати розглядають сьогодні питання сировинного забезпечення зростаючих енергетичних потреб країни через призму національної безпеки держави, достеменно переконавшись на своєму прикрому досвіді економічної кризи 1973 року у дієвості та впливовості енергетичного фактора на національну та світову економіку, із середини восьмидесятих років минулого століття ефективно застосовують енергетичний чинник у якості самостійного фактора «жорсткої сили» у жорсткому протистоянні політичних систем, запеклому суперництві за світове лідерство та в контексті просування національних інтересів у глобальному вимірі.

Іншою формою практичного застосування енергетичного чинника в якості самостійного фактора “жорсткої сили” постає упереджене управління ціноутворенням на світовому ринку енергоносіїв. Суть механізму використання цінових коливань на сировинних торговельних майданчиках задля силового економічного тиску на окремі країни полягає у використанні відмінностей алгоритму впливів підвищення та падіння вартості нафти на політико-економічну стабільність різних суб’єктів міжнародних відносин. Зокрема, у випадку суттєвого зниження цін на енергопродукти, природно, виграють енергозалежні держави, національні економіки котрих отримують потужний додатковий імпульс розвитку. Втім, у цій ситуації величезних економічних втрат зазнають експорт орієнтовані країни, які через брак валютних надходжень від зовнішньої торгівлі вуглеводнями не в змозі виконувати в повному обсязі взяті перед населенням соціальні зобов’язання та опиняються на краю соціально-економічної кризи та дестабілізації політичної ситуації в державі. Відповідно, у разі зростання цін на енергоресурси відбувається “рокіровка” країн триумфаторів та жертв несприятливих обставин. Так, держави-експортери енергетичної сировини за означених обставин здобувають додаткові фінансові зиски та значні стратегічні переваги, тоді як держави-імпортери зазнають неконтрольованих збитків, ризикуючи втратити економічний суверенітет. Позаяк Москва, переконавшись на власному негативному прикладі дев’яностих років минулого століття в ефективності зовнішніх впливів на економіку країни через цінову політику на світовому сировинному ринку, сьогодні сама активно і успішно використовує енергетичний потенціал в якості самостійного вагомого фактора «жорсткої сили» у зовнішній політиці та просування національних інтересів на міжнародній арені.

Нині американські політики вважають, що енергетичний фактор виступає суттєвим політичним інструментом, який може як сприяти економіко-політичному розвитку окремої держави, так і стати причиною руйнування її державності. Доречним є слова Девіда Петреуса, колишнього директора Центрального розвідувального управління США, який під час виступу на десятому Ялтинському саміті у 2013 році зауважив, що світ добре пам’ятає, як росія в 2006 та 2009 роках застосовувала в якості політичної зброї проти України енергоресурси. Аналогічно, під час промови в університеті Джорджтаунського університету в 2012 році державний секретар США Хіларі Клінтон підкреслила, що енергетика в контексті глобальних змін ринку енергоресурсів є питанням багатства та влади, а також може мати джерела як виступу з конфліктом, так і основою співпраці. Далі чиновниця підкреслила, що Сполучені Штати прагнуть взяти на себе провідну роль на енергетичному ринку, щоб всі держави світу отримали

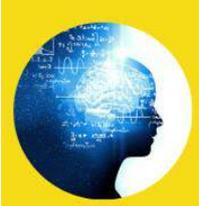
рівний доступ до енергоресурсів. Також Х. Клінтон оголосила, що за її ініціативою в Державному департаменті створено спеціальний відділ енергетичної дипломатії та надіслано пораду американським посольствам більш активно займатись питанням енергетичної безпеки та розбудовувати нові напрямки партнерства, щоб подолати виклики XXI ст. (Клінтон, 2024).

Цей підхід говорить про важливість енергетичної політики у зовнішньополітичній діяльності, підкреслюючи її роль у забезпеченні національної безпеки та формуванні міжнародних відносин.

Отже, енергетичний чинник за певних зовнішньополітичних обставин, котрі часто-густо мають штучний характер, в залежності від геополітичних умов, може рівною мірою використовуватись у зовнішній політиці – як фактор впливу на енергетично потужні держави, у стратегії яких енергетична складова сама посідає центральне місце та розглядається у якості ефективного засобу тиску на інші суб'єкти міжнародних відносин, так само як важіль впливу на країни з сильною енергетичною залежністю, для яких забезпечення національної економіки сировинним ресурсом є питанням національної безпеки і виживання. Враховуючи об'єктивне зростання значимості у світовій політичній практиці енергетичного фактора та беручи до уваги багатогранність форм і способів застосування енергетичного чинника в ролі важеля ефективного впливу на суб'єктів міжнародних відносин та повноцінної складової потужного силового тиску на опонентів у політичному протистоянні, автори пропонують розглядати енергетичний чинник із позиції самодостатнього елемента «жорсткої сили».

Класичним прикладом використання енергетичного чинника у комплексному поєднанні з широким спектром інших елементів економічного тиску, в рамках застосування «жорсткої сили», є запровадження економічних санкцій відносно Іраку та росії. Втім, і у цьому випадку ми маємо можливість спостерігати варіації різних способів застосування енергетичного фактора. Водночас, державами-гегемонами активно експлуатується проблематика енергетичного забарвлення з ідеологічним відтінком із метою отримання внутрішньополітичної підтримки та створення сприятливих настроїв громадськості щодо застосування «м'якої сили», зокрема нерідко практикується насаджування правлячою верхівкою держави-ініціатора силового впливу образу зовнішнього ворога та згуртування населення країни навколо благородної ідеї обстоювання демократії чи праведної боротьби зі злом заради процвітання нації (Слободян, 2013).

Висновки. У статті обґрунтовано, що енергетичний фактор є ключовим інструментом політичного впливу в сучасній світовій політиці, що реалізується через механізми «жорсткої» та «м'якої» сили. Автори бачать політичний вплив як багатовимірний процес, що спрямований на зміну

поведінки, суспільних цінностей та свідомості суб'єктів міжнародних відносин. Ресурси, зокрема економічні, людські, інформаційні та енергетичні, можуть слугувати як засобами примусу, так і інструментами привабливості.

Отже, енергетичний фактор розглядається як самодостатній і ефективний інструмент політичного впливу в умовах глобалізації та посилення взаємозалежності держави, що створює стратегічний вектор розвитку сучасної світової політики. Урахування цих аспектів є необхідним для формування адекватних зовнішньополітичних стратегій і забезпечення стабільності міжнародної системи.

Перспективи подальших досліджень. Слід дослідити фінансові механізми, які б стимулювали приватних інвесторів та комерційні структури до будівництва малих газотурбінних установок, біоЕС та СЕС/ВЕС у форматі розподіленої генерації, що підвищать локальну стійкість енергетики країни.

Література:

1. Омельченко В. Енергетична політика та безпека України. – К., 2021, С. 56-60.
2. Суходоля О. Енергетична безпека: сучасні виклики та шляхи їх подолання. – К., 2020, С. 33-39, 101-110
3. Гончар М. Енергетичний чинник у зовнішній політиці України. – К., 2019, С. 45–52, 87–92.
4. Nye J. S., jr. The future of power. 2011. New York: PublicAffairs URL: <https://surl.li/ynmmre> (дата звернення 18.11.2025)
5. Ноланд М. Енергетика та безпека у 21 столітті. – Вашингтон, 2018, С. 98-105.
6. Єрґін Д. Пошуки: енергія, безпека та перетворення сучасного світу. – Нью-Йорк, 2011, С.215-230.
7. Бікір К.Ю. Регіональні студії, 2019 «М'яка сила» як дієвий інструмент формування іміджевої політики України. URL : <https://surl.li/vsrbrp> (дата звернення 25.10.2025)
8. Хилари Клинтон URL: <https://surl.li/shhkim> (дата звернення 10.10.2025)
9. Слободян, Н. В. (2013). Енергетичний фактор як інструмент «жорсткої» та «м'якої сили» у взаємодії США та росії в зоні перської затоки. Сходознавство, (64), С.117-126.

References:

1. Omelchenko, V. (2021). *Enerhetychna polityka ta bezpeka Ukrainy [Energy policy and security in Ukraine]*. Kyiv: [in Ukrainian].
2. Sukhodolia, O. (2020). *Enerhetychna bezpeka: suchasni vyklyky ta shliakhy yikh podolannia. [Energy security: current challenges and ways to overcome them]*. Kyiv: [in Ukrainian].
3. Honchar, M. (2019). *Enerhetychnyi chynnyk u zovnishnii politytsi Ukrainy [The energy factor in Ukraine's foreign policy]*. Kyiv: [in Ukrainian].
4. Nye J. (2011). *The future of power [The future of power]*. New York : PublicAffairs. Retrieved from <https://surl.li/ynmmre> [in American].

5. Noland, M.(2019). *Enerhetyka ta bezpeka u 21 stolitti [Energy and Security in the 21st Century]*. Washington: [in American].

6. Ierhin, D. (2011). *Poshuky: enerhiia, bezpeka ta peretvorennia suchasnoho svitu [Searches: energy, security, and transformation of the modern world]*. Niu-York: [in American].

7. Bikir, K. (2019) «Miaka syła» yak diievyi instrument formuvannia imidzhevoi polityky Ukrainy [*Soft power as an effective tool for shaping Ukraine's image policy*]. Retrieved from <https://surl.li/vsrbrp> [in Ukrainian].

8. Klynton, K. (2016). *Enerhetyka – holovna tema prezidentskykh perehoniv v SShA [Energy is the main topic of the US presidential race]*. Retrieved from <https://surl.li/shhkim> [in Ukrainian].

9. Slobodian, N. (2013). *Enerhetychnyi faktor yak instrument “zhorstkoi” ta “miakoi syly” u vzaiemodii SShA ta rosii v zoni perskoi zatoky [Energy – the main topic of the presidential race in the US The energy factor as an instrument of “hard” and “soft power” in US-Russia relations in the Persian Gulf region]*. [in Ukrainian].